

De culturele waarde van atoombommen

Kistemakers reis naar Zuid-Afrika

I. Cornelissen

Geén voorpaginanieuws, maar daarom nog niet onbelangrijk.

Dr. Peter H. Kooijmans voerde op 6 november het woord voor een commissie van de Verenigde Naties. Kooijmans is onderminister van Buitenlandse Zaken. Hij sprak daar in New York zijn bezorgdheid uit over de spreiding van atoomwapens, volgend op de *'onvermijdelijke spreiding van vergevorderde kennis over kernsplitsing'*

Nog geen twee weken later konden de krantelers zich ervan vergewissen dat het het progressieve deel van het parlement ook hoog zat. In de Tweede Kamer ging het toen om de levering van kernreactorvaten aan Zuid-Afrika — een land waar men, zoals bekend, aan rassenscheiding doet.

Minister Van der Stoep had, zoals het bedrijfsleven en een aantal ministeries dat de handel moet bevorderen, die levering bepleit. Uiteindelijk was — via een motie van de PvdA'er Relus ter Beek — de levering door een krappe meerderheid in de Kamer dan toch nog veroordeeld; heel wat rechtse tegenstanders van zo'n uitspraak waren ziek geweest of onduidelijk afwezig.

Zuid-Afrika werd in die motie niet met name genoemd, anders zou hij het helemaal niet hebben gehaald. Maar het ging wel om dat land, dat nog steeds weigert het *'Von Proliferatie Verdrag'* te ondertekenen.

Terwijl staatssecretaris Kooijmans nog tevreden terugblikte op zijn *'principiële'* rede voor het forum der volkeren, en *'linkse'* kamerleden als Ter Beek en Coppes (PPR) zich verkneukelden over het fraaie kunstje dat zij het *'verdeelde'* kabinet hadden geflikt, zond het radioprogramma *'In de Rode Cirkel'* van de rode VARA een unieke primeur uit: *'professor dr. J. Kistemaker'* was een maandlang op bezoek geweest in Zuid-Afrika. De hoogleraar had lezingen gehouden voor fysische instituten in Kaapstad, Johannesburg en Pretoria en hij had een bezoek gebracht aan de

experimentele verrijkingsfabriek in Valindaba.

Dat bracht het beleid van de Nederlandse regering (dat in werkelijkheid natuurlijk heus wel tegen de apartheid en dus Zuid-Afrika was) maar ook aan de werkgelegenheid moet denken in verlegenheid. Kranten, tv en radio stonden er bol van.

Het was ook een vreemde situatie: terwijl de kamerleden zich druk maakten om nuances, punten en komma's in resoluties die moesten verhinderen dat Zuid-Afrika geholpen werd met het op gang brengen van een eigen kernenergie die ten slotte — zo heeft de Zuidafrikaanse vrijheidsbeweging aangevoerd — onherroepelijk moet leiden tot een eigen atoombom — terwijl dat alles in en buiten het parlement aan de orde was, ventileerde prof. Kistemaker, Neerlands expert nummer één op het gebied van de verrijking van uranium, *'zijn'* kennis in het stamverwante land.

Nu de werkelijkheid: geen krant, radio of tv — met uitzondering van het volksdagblad *'De Waarheid'* — maakte zich druk om het VARA-bericht.

Was het dan wellicht niet waar? Het was *wel* waar, prof. Kistemaker heeft het zelf bevestigd: hij is een maand in Zuid-Afrika geweest en hij heeft er lezingen gehouden en besprekingen gevoerd over de verrijking van uranium. Hij was er in het kader van een *'Cultureel Uitwisselingsprogramma'* dat met Zuid-Afrika bestaat.

Dat valt onder het ministerie van Onderwijs dat geleid wordt door de PvdA'er Jos van Kemenade, die ook al voor een progressief man doorgaat.

De Zuidafrikanen hadden, zo horen wij op dat ministerie van Onderwijs, prof. Kistemaker al jaren eerder uitgenodigd 'maar het was er nooit van gekomen.'

Is het dan misschien de schuld geweest van een of andere maffe ambtenaar die die uitwisseling heeft geparafeerd zonder dat hij wist waar het om ging? Nee, zegt een woordvoerder van het ministerie van Onderwijs tot tweemaal toe: *'De minister wist er van.'*

Het ministerie van Buitenlandse Zaken, heeft dat dan niet tijdig gewaarschuwd, dat Zuid-Afrika niet aan nog meer nucleaire kennis geholpen moet worden?

Prof. Kistemaker, zo stelde een woordvoerder van dat ministerie gerust, *'was gewoon gegaan in het kader van een*

wetenschappelijke uitwisseling.'

En was dat, wilden wij weten, ook *'gewoon'* in overeenstemming met het standpunt van de Nederlandse regering ten opzichte van Zuid-Afrika en haar apartheid?

'De Nederlandse regering,' zo liet de woordvoerder andermaal weten, *'meent nog steeds dat het Culturele Verdrag en de uitwisseling met Zuid-Afrika, dienstbaar gemaakt moet worden aan de dialoog met dat land.'*

Nu dan de feiten.

Zuid-Afrika heeft een geweldige voorraad uraniumerts, zeker 202.000 ton en in Namibië nog eens een kleine 80.000 ton. De thans bekende wereldvoorraad bedraagt 936.000 ton. Daarmee staat Zuid-Afrika, na de Verenigde Staten, op de tweede plaats wat betreft de uraniumvoorraden. In 1951 werd al be-

gonnen met de export van ruwe uranium naar de VS en Engeland. In 1970 deelde premier Vorster mee dat zijn land zelf uranium kon verrijken. Het zou uitsluitend voor vreedzame doeleinden zijn; voor kernreactoren dus.

Een jaar later tekende Londen een akkoord met Zuid-Afrika over de levering van zeer grote hoeveelheden uranium. Maar Engeland is een land dat zelf kernwapens kan maken, waarvoor men verrijkt uranium nodig heeft. In dezelfde periode versterkt Bonn de banden met Zuid-Afrika. Twee jaar geleden werd al bekend dat Westduitse en Zuidafrikaanse wetenschapsmensen gegevens uitwisselen over goedkope methoden voor de verrijking van uranium, de grondstof voor kernbommen en kerncentrales.

Verschillende landen hebben verschillende methoden uitgedacht om uranium te verrijken.

Nederland en Duitsland werken samen aan een methode — *de ultracentrifuge* — die in een Almelse proeffabriek uitgewerkt wordt. Die methode verschilt van de Zuidafrikaanse waarvan in Pretoria wordt beweerd dat ze nog goedkoper is.

Het is internationaal — op deze markt, omdat het om gigantische bedragen gaat — heel normaal dat men ven elkander probeert te leren. Technisch-wetenschappelijk is het dan ook heel begrijpelijk dat Westduitsers en Zuidafrikanen elkaar vertellen over hun ervaringen. De Nederlander prof. Kistemaker heeft genoeg niveau om in zo'n uitwisselingschema te passen.

Begrijpelijk en normaal, ware het niet dat Zuid-Afrika een land is dat een racistisch beleid voert en dat een permanente bedreiging — economisch en militair — vormt tegen de dekolonisering die nu plaats vindt in Afrika.

Zuid-Afrika heeft de laatste jaren een succesvolle politiek gevoerd om zowel Westers bankkapitaal als technische kennis aan te trekken. Het land kan en wil het alleen niet af.

Hoe meer Westerse landen betrokken zijn bij het wel en wee van de boerrepubliek, hoe meer belangen er straks op het spel staan als de Afrikaanse revolutie overslaat naar het blanke bolwerk zelf. Dat is de strategie van Vorster geweest de laatste jaren, en het heeft gewerkt.

Middels authentieke documenten heeft de Zuidafrikaanse bevrijdingsbeweging ANC vorige maand aangetoond hoe de Westduitse regering — juist wat de verrijking van uranium betreft — samenwerkt met de Zuidafrikanen.

Westduitse laboratoria stonden wijd open voor Zuidafrikaanse geleerden. Een luchtmachtgeneraal, *Günther Rall*, ging op bezoek naar Zuid-Afrika. Rall, die lid was van de militaire raad van de NAVO in Brussel, ging *niet* — zoals Bonn beweerde — naar Pretoria en Valindaba op privé-bezoek. Hij was daar *namens* het Westduitse leger en namens de Westduitse regering. De documenten die het ANC en het weekblad *Der Spiegel* over deze zaak publiceerden laten geen twijfel over aan de bereidwilligheid van Bonn om met de racisten van Zuid-Afrika samen te werken.

De verantwoordelijke 'socialistische' minister van Oorlog, *Leber*, kwam even in moeilijkheden, maar hij koos de klassieke oplossing: Rall werd ontslagen. De samenwerking tussen Bonn en Pretoria op het gebied van het atoomonderzoek gaat gewoon door.

En Nederland?

Ons land heeft in de VN een verklaring medeondertekend waarin onthouding wordt gevraagd bij wapenleveranties of *daarmee gelijk te stellen activiteiten* aan Zuid-Afrika.

Het blijken allemaal letters en holle woorden te zijn. Op 10 oktober van het vorige jaar nog bracht dr. *Leslie Lyon van Zyl* een top-onderzoeker van het Zuidafrikaanse Nationale Instituut voor Defensieonderzoek een bezoek aan de NV Optische Industrie '*De Oude Delft*', een producent van de meest geavanceerde technologische toepassingen op het gebied van laser-technieken. Zuidafrikaanse onderzoekers op het gebied van de atoomsplitsing en

-verrijking zijn niet alleen zeer gewaardeerde gasten in West-Duitsland.

In Nederland was nog in januari van dit jaar *Geert Frederik de Vries* van de Zuidafrikaanse Raad voor Atoomenergie op bezoek. Hij was o.a. te gast in het Reactor Centrum Nederland te Petten. Dr. *B. van Laar*, dr. *J. Bergsma* en dr. *C. van Dijk* — allemaal van dat Reactor Centrum Nederland verklaarden zich (brief van 3 oktober 1974) heel erg bereid met De Vries te praten over diens onderzoekprogramma.

Van enige terughoudendheid ten opzichte van Zuid-Afrika als het om kernzaken gaat, is dus geen sprake.

Ook het bezoek van dr. Kistemaker aan Zuid-Afrika kan niet anders gezien worden dan als een *regeringsopdracht*. Deze geleerde vertegenwoordigde in Zuid-Afrika Nederland in het kader van een cultureel uitwisselingsverdrag. Prof. Kistemaker is een omstreden figuur. Het staat vast dat hij tijdens de Tweede Wereldoorlog hand- en spandiensten verleende aan de *nazi-spionageorganisatie Cellastic*. De tot Amerikaan genaturaliseerde prof. *Sam. Goudsmit* heeft dit herhaalde malen in woord en geschrift bevestigd. Kistemaker is er ook van beschuldigd dat hij in het kader van Cellastic de nazi's ten dienste zou zijn geweest bij hun jacht op de atombom. De commissie voor de veiligheids- en inlichtingendiensten van de Tweede Kamer heeft enkele jaren geleden gezegd dat prof. Kistemaker daar niets mee te maken had. Die schoonwassing was bedoeld als een definitieve afsluiting van een jarenlange campagne tegen prof. Kistemaker. Afdoende en bevredigend was het niet want de commissie bestaat slechts uit een deel van de fractievoorzitters, terwijl het de commissieleden ook verboden was er met partijgenoten over te praten. Van echte parlementaire controle was dus geen sprake, laat staan dat journalisten of het publiek van de feiten kennis konden nemen.

Het jongste rookgordijn rond prof. Kistemakers reis geeft nieuwe reden tot argwaan. *De ministeries van Buitenlandse Zaken en Onderwijs zeggen niet te weten wat zijn programma precies is geweest, behalve dan dat hij 'lezingen' heeft gehouden.* Zo'n man heeft blijkbaar vrij spel!

Er blijkt ook geen rapportage te zijn van de Nederlandse ambassade in Pretoria over die reis; het wachten is nu alleen nog op een verslag van prof. Kistemaker zelf.

Wie controleert zo'n verslag? Wie kan hier — nu nog — uitmaken wat prof. Kistemaker — een Nederlands ambtenaar — daar ginds heeft gedaan?

De kranten zijn — behalve die ene uitzondering — kennelijk niet geïnteresseerd. De kamerleden dan misschien, die vorige week zo'n strijd voerden over een halfbakken resolutie waarin Zuid-Afrika niet eens met name werd genoemd?

Dolf Coppes van de PPR had voor de VARA aangekondigd vragen te zullen stellen. Hij heeft het niet gedaan, '*al blijf ik het wel een schandalige zaak vinden*'.

Ik geloof dat het beter is, zegt Coppes, '*nu een beetje te wachten. Ik ben bang dat het anders te veel wordt. Zeker na de goede afloop van dat debat vorige week.*'

Het Nederlandse parlement is alleen nog maar rijp voor illusies.

Vergeefse vreugde: Bas de Gaay Fortman feliciteert Relus ter Beek.
De foto is van Dolf Toussaint.

